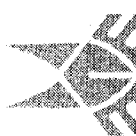

نشریه تخصصی

Islamic Azat University
Branch Bonab

فقه و مسائل حقوق اسلامی

Specialized Publication of

Islamic jurisprudence

Basic law

دکتر سعید حسن زاده دلکش

وقوع نقیه امام در بیان احکام

دکتر رحیم وکیل زاده
مصطفی زندی

تطبیق خبارات مشترک در فقه اسلامی

دکتر سید باقر بنایی
سیامک ثابت و لینیجو

بررسی حکم روشهای تلفیح مصنوعی
از دیدگاه فقه امامیه

دکتر رضا رنجبر الوار علیا

کارآیی عقل و نقش آن در اجتهاد پویا

دکتر حمید عیوضی

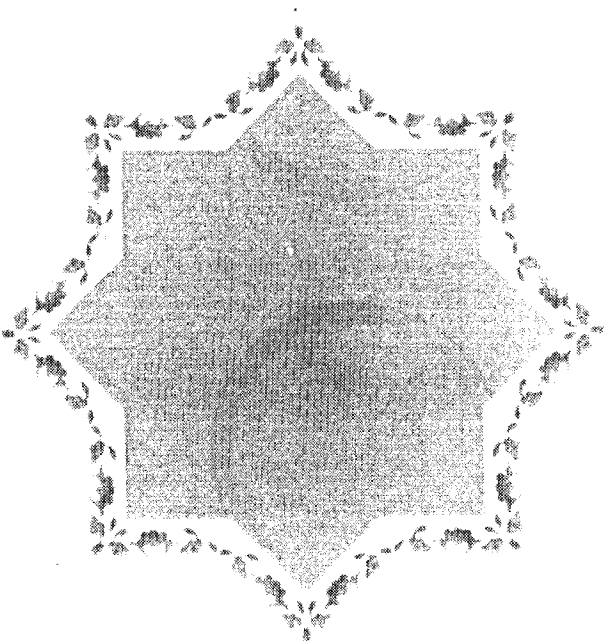
احکام عمومی خبارات در فقه امامیه

دکتر محمد علی حدیری

حجیت ظواهر در علم اصول فقه

دکتر علیرضا رادین

ضرورت بیان اهل بیت (ع) در فهم
کتاب و سنت

سویز برای اصل است

فصلنامه علمی و پژوهشی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نشریه تخصصی

فقه و مبانی حقوق اسلامی

تصویر برابر اصل است
ادبیت و دانشگاه

دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب

سال اول، شماره دوم، پاییز ۱۳۸۶

صاحب امتیاز :

دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب

مدیر مسئول :

دکتر سیدباقر سیدی بنابی

سر دبیر :

دکتر رحیم وکیل زاده

هیئت تحریریه :

۱- دکتر علیرضا فیض استاد فقه و حقوق اسلامی واحد علوم تحقیقات

۲- دکتر محمد امین فرد استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان

۳- دکتر مهدی صالحی استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه ارومیه

۴- دکتر محمد علی خیدری استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد

۵- دکتر رضا رنجبر استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

۶- دکتر سعید حسن زاده استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

۷- دکتر رحیم وکیل زاده استاد یار فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

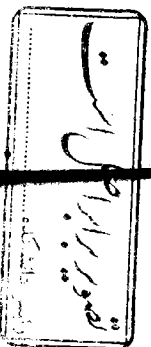
۸- دکتر ملیحه پورستار استاد یار علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

مدیر اجرایی :

حسین شادی

امور فنی و هنری :

حسین آرمین

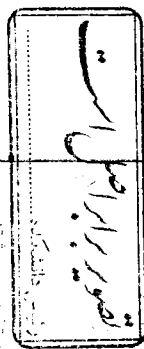
فهرست مطالب

نام نویسنده

عنوان

صفحه

۷	دکتر سعید حسن زاده دلگشا	۱- وقوع فتنه امام در بیان احکام
۵۵	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز	۲- تطبیق خیرات مشترک در فقه اسلامی
	دکتر رحیم وکیل زاده	
	عضو هیئت علمی دانشگاه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز	
	مصطفی وزلی	
	دانش آموزی دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب	
۷۲	دکتر سعید باقر بابی	۳- بررسی حکم روشهای تالیف معتبره از دیدگاه فقه امامیه
	واحد بناب	
	سیامک ثابت و لیلیق دانش کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب	
۸۷	دکتر رضا زنجیر الوار علیا	۴- کارآیی عقل و نقش آن در اجتهاد یونانی
	عضو هیئت علمی گروه فقه دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز	
۱۴۲	دکتر حمید عیوضی	۵- احکام عمومی خیرات در فقه امامیه
	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز	
۱۸۰	دکتر محمد علی حیدری	۶- حجیت ظواهر در علم اصول فقه
	عضو هیئت علمی گروه فقه دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد	
۲۰۱	دکتر علیرضا رادین	۷- ضرورت بیان اهل بیت (ع) در فهم کتاب و سنت
	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تبریز	

دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب در راستای برپا نمودن و تقویت فعالیتهای امور پژوهش، فصلنامه ای با عنایت به مجوز مصوبه جلسه کمیسیون بررسی و تأیید نشریات علمی در زمینه فقه و مبانی حقوق منتشر می نماید؛ لذا اساتید و محققان می توانند مقالات و یافته های پژوهشی خود را بر اساس ساختار زیر تنظیم و به دفتر فصلنامه ارسال نمایند.

۱- چکیده فارسی؛ انگلیسی و عربی حداکثر در ۲۵۰ کلمه ارائه شود (که شامل طرح و اهداف پژوهش، روش کار، نتایج و واژه های کلیدی باشد)

۲- مقالات در صفحه A4 یا حواشی مناسب و رعایت فاصله در سه نسخه چاپ شده به همراه دیسکت مربوطه در برنامه word 2003 ارسال شود

۳- تعداد صفحات مقاله حداکثر ۲۰ صفحه A4 باشد.

۴- ارسال متن اصلی (زبان خارجی) به همراه ترجمه مقاله الزامی است.

۵- مقالات ارسال باید طی نامه ای جداگانه ضمن تأکید بر عدم انتشار مقاله در نشریات دیگر همراه با درخواست بررسی و انتشار مقاله در فصلنامه ارسال گردد.

۶- ارسال مشخصات کامل شناسنامه ای نویسنده با ذکر رتبه علمی، تحقیقات انجام داده، همراه با نشانی دقیق و تلفن منزل و محل کار.

۷- مسئولیت درستی مقاله و حفظ حقوق دیگر مؤلفان به عهده نویسنده است.

۸- حوزه پژوهشی دانشگاه در تخصص و ویرایش مقالات آزاد است.

۹- مقاله های رسیده بازنگری داده نمی شوند.

۱۰- مقالات پژوهشی و گزارش یک پژوهش علمی ترجیحاً در اولویت می باشد.

۱۱- نقد علمی مقالات منتشر شده در فصلنامه.

* ترتیب نگارش منابع و مأخذ در متن مقاله (درون متنی) به گونه زیر باشد:

(نام و نام و خانوادگی نویسنده؛ سال نشر؛ صفحه یا صفحات) (شیخ طوسی، ۸۰، ۱۴۰۴)

* ترتیب نگارش منابع در آخر مقالات منابع و مأخذ به گونه ذیل باشد:

الف: کتاب (نام و نام خانوادگی، نام، عنوان کتاب، شماره جلد، محل نشر، نام نشر، سال نشر) :
- الشیخ الطوسی، محمد بن حسن، المسموط فی فقه الإمامیه، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴.
- Kirshenbaum, A. Land B.C. Feary. - A Simple Guide to SPSS for Windows.
Belmont: Wadsworth/Thomson Learning, 2005

ب: نشریه (نام خانوادگی، نام، عنوان مقاله، نام مجله، دوره، یا سال، شماره (سال نشر)
- حائری سید کاظم، بررسی فقهی حق ابتکار، مجله فقه اهل بیت، شماره ۳۳، پاییز ۱۳۷۹.
ج: آیات قرآن مجید و کتاب معتقد (نام سوره / شماره سوره / شماره آیه) (نوره ۳۷/۱۲)
د: اینترنت (نام خانوادگی، نام، عنوان مدرک، عنوان سایت مربوطه و تاریخ انتشار یا آخرین تاریخ روز آمد شدن (نام آیه / شماره آیه / شماره باب / شماره باب) (خزقال ۲۷/۱۵)

* نوع رسانه { نشانی دسترسی URL } تاریخ مشاهده {
دستر فصلنامه تخصصی رهنه
فقه و حقوق اسلامی واحد بناب

دستر فصلنامه تخصصی رهنه
فقه و حقوق اسلامی واحد بناب
آدرس: امل دکتر سیدی بنلی seyvedy_bonab@yahoo.com
Lena, Nicola's, "Bibliography on Evolving Internet Resources",
Virginia University Library, 25Des 1988 [On-line]
Http://www.lib.evc.edu/libe-html/11span20051

و بطور خاص نظریه حضرت امام خمینی (قدس‌سره‌الترتیب) و نظریه حضرت آیة‌الله...
 بپنجانی دو تن از دانشمندان معاصر را طرح و در پایان نتیجه گرفته که ظواهر
 بطور مطلق (مفید طنّ فعلی باشد یا خیر ، برای مقصودین بالفهام و غیر آنها)
 حجّت و اساساً نباید ظواهر را جزء امارات ظنیّه محسوب نمود تا نیاز به دلیل
 قطعی برای حجیت آن احساس شود . بلکه ظواهر جزء دلایل قطعیه و حجیت آن
 ذاتی و نیازی به اثبات نمی‌باشد.

کلید واژگان : قرآن ، الفاظ ، طنّ ، امارات ، ظواهر ، حجیت

مقدمه

با نام و یاد خداوند متعال بعنوان مقدمه یادآوری می‌گردد که مهمترین مبحث در
 علم اصول فقه مباحث حجّت می‌باشد که بعنوان کبرای کلی در استدلالاتها مورد
 استفاده قرار می‌گیرد و مباحث حجّت یا امارات یا ظنون خاصه جایگاه ویژه و
 خاصی در دستیابی به حقایق بطور عام و احکام شرعی بطور خاص دارد و در بین
 این امارات ظواهر به خاطر شمول و عمومیت آن از جایگاه ممتازی برخوردار است.
 لذا در این مقاله به بحث و بررسی پیرامون حجیت ظواهر و اساساً نیاز به اثبات
 حجیت دارد یا خیر پرداخته شده است.

بی شک دلالت نصوص بر مراد گویندگان آنها حجّت و بعثت قطعی بودن دلالت
 آنها و حجیت ذاتی قطع نیازی به اثبات حجیت ندارد . اما ظواهر به خاطر دلالت
 ظنی آنها مورد بررسی قرار گرفته تا آنجا که عدم حجیت آن ارائه نموده‌اند.
 حجیت ظواهر قرآن را منکر و دلائل گوناگونی برای عدم حجیت آن ارائه نموده‌اند.
 اما ظواهر در میان عرف معتبر بوده و ظواهر سخن هر گوینده و یا نویسنده‌ای در
 نظر عرف و اجتماع با ارزش و قابل استناد میباشد و از آنجا که نظام زندگی
 اجتماعی مردم براساس ظواهر گفتار یا نوشتار آنها بنا شده است . اگر چنین
 ظواهری حجّت نباشند . نظام زندگی اجتماعی بشر مختل می‌شود . همینطور اگر
 ظواهر قرآن یا ظواهر سخن معصومین (علیه السلام) یا ظواهر مواد قانون یا ظواهر سخن

تصویر برابر اصل است

دکتر محمد علی جیدری

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

حجیت ظواهر در علم اصول فقه

چکیده

حمد و سپاس آغازین خدای را سزااست که تاج و لقد گرمنا بنی آدم ... (۱)
 بر سر ابناء آدم نهاد و او را به دانش و بینش شرافت بخشید و برای
 هدایت او قرآن را فرستاد.

در این مقال مقدمه را با بحث پیرامون امارات که یکی از راههای
 استکشاف واقعیت و در مباحث حقوقی برای اثبات دعوی است ، آغاز
 نموده و متن مقاله را به یکی از امارات که در اصطلاح حجیت ظواهر
 نامیده می‌شود ، اختصاص داده است .

ابتدا با طرح دو مسئله (۱- آیا ظواهر حجّت هستند ؟ ۲- بر فرض
 حجیت برای چه کسانی حجّت است ؟) در ارتباط با حجیت ظواهر قرآن
 و ارائه نظرات اصولیین (و بطور خاص نظر مشهور که حق و به واقع
 نزدیکتر است) و دلایل موافق و مخالف به تحقیق و بررسی پرداخته است
 . در بخش دوم حجیت مطلق ظواهر اعم از گفته‌گوهای روزمره مردم ،
 بیانات طرفین نزاع در دادگاه ، طرفین در معاملات ، احتجاج بر علیه
 نویسندگان ، با آنچه در کتب ومقالات آنها آمده است را مورد نقد و
 بررسی قرار داده است .

و در مورد ظواهر قرآن نیز شیخ انصاری (ره) با دلیل بناء عقلاء و طرح دو مقدمه آن را حجیت می‌داند و آن دو مقدمه عبارتست از: ۱- سیره عملی عقلاء بر این است که گوینده در تفهیم مقاصد خود بر ظواهر کلام خود تکیه کرده و نیز شنونده در فهم مقاصد گوینده بر ظواهر کلام او اعتماد می‌کند.

۲- شارع مقدس در محاورات خود از همین روش استفاده کرده است. چرا که شارع مقدس، جزء عقلاء بلکه رئیس عقلاء و لذا هم روش با عقلاء است. زیرا رذیع و منعی از هم روش بودن شارع با عقلاء در اینجا وجود ندارد. چیزی که دلالت بر عدم رضایت شارع بنماید از او ثابت نشده است در

(۱۷)

نتیجه ظواهر نزد شارع قطعاً حجیت است
۱-۱-۲- ظواهر قرآن برای عموم مردم حجیت نیست: شیخ انصاری (ره) نقل کرده‌اند:

عدم‌های از اخبارین نظرشان این است که قرآن برای استفاده عموم نازل نشده بلکه مخاطب مستقیم و اولی آن معصومین (سلام‌الله‌علیهم) هستند و تنها راه مراجعه به قرآن از طریق اخبار اهل‌البیت (ره) است و ظواهر قرآن برای عموم حجیت نیست. «آه ذهب جماعه من الاخباریین الی المنع عن العمل بظواهر الکتاب من دون ما یرد التفسیر و کشف المراد عن الحجج المعصومین صلوات الله علیهم»^(۱۸)

۱-۱-۳- ظواهر اگر مفید ظنّ فعلی باشد حجیت است
نظر شیخ بهائی (ره): اگر ظواهر کلام مفید ظنّ فعلی به وفاق باشد حجیت است. یعنی اگر مخاطب در اثر شنیدن کلام بالفعل ظنّ به مراد مستکّم و موافق آنچه در ظاهر کلام آمده است پیدا کند. حجیت است.

شیخ بزرگوار انصاری (ره) فرموده‌اند: «به اعتقاد مشهور چون ظواهر نوعاً (چه با قرینه یا بدون قرینه) مفید ظنّ به مراد است، لذا مطلق ظواهر حجیت هستند «و مستفاد از ادّله حجیت ظواهر نیز همین امر است و علّت توقف مشهور در عمل به ظواهر در مقابل شهرت فتوایی که ظنّ غیر معتبر است، بدین جهت

بزرگان و مسئولین حجیت و قابل استناد نباشد موجب اختلال در نظام اجتماعی می‌گردد و کار بس دشوار و مشکل می‌گردد.

لذا بصورت مستدل این بحث را مورد بررسی قرار می‌دهیم و ابتدا از حجیت ظاهر قرآن که بالاترین و باارزشمندترین کلام است آغاز و در دنبال ظاهر غیر قرآن را مطرح و در پایان نتیجه‌گیری می‌گردد.

۱- حجیت ظواهر قرآن

برای ورود به بحث ابتدا دو مسئله را طرح می‌نمایم

۱-۱- آیا ظواهر قرآن حجیت است؟ عبارت دیگر آیا عمل به ظاهر قرآن جایز است؟

۱-۲- در صورت حجیت ظواهر قرآن دامنه حجیت آن تا کجا، و برای چه کسانی است؟

عبارت دیگر آیا ظواهر قرآن در صورت حجیت برای غیر مخاطبین نیز حجیت دارد؟

۱-۱- بررسی مسئله اول: نظریات

۱-۱-۱- مشهور اصولیین معتقدند ظواهر قرآن حجیت است و شیخ انصاری (ره) چنین استدلال می‌نمایند:

۱

امارات مشخص کننده مراد متکّم حجیت است و در آن اختلافی نیست، چرا که این امارات از امور معتبر و رایج در میان اهل لسان است. از طرفی بدیهی است که شیوه شارع در بیان مقاصد خود جدا از شیوه اهل لسان و مردم نیست. اما القسم الاول (فهو مایعمل لتشخیص مرادالمتکّم عند احتمال ارادته خلاف ذلک) فاعتباره فی الجملة مما لااشکال فیه و لا خلاف^(۱۹).....
نظر مرحوم مظفر در اصول الفقه^(۲۰)، شیخ محمد کاظم آخوند خراسانی (ره) در کفایه الاصول^(۲۱) نیز این است که ظواهر مطلقاً حجیت هستند.

به نظر میرزای قمی (۵): «ظواهر فقط برای من قصید افهامه از باب ظن خاص حجیت است و برای کسانی که مورد نظر، در خطاب نیستند مثل ما نسبت به اخبار ائمه (ع) که در مقابل جواب از سؤال یک نفر سایل صادر شده حجیت ندارد و تنها حجیت این اخبار از باب ظن مطلق، آنها در موقع انسداد باب علم می‌باشد» (۱۰)

با این توضیح می‌توان به نکات قابل توجه در نظریه محقق قمی (۵) پی برد که عبارتند از:

- ۱- مراد از «من قصید افهامه» اعم از مخاطب و دیگران است.
- ۲- ممکن است اینگونه توجیه شود که ظواهر الفاظ فقط از باب ظن نوعی، حجیت هستند.
- ۳- ظواهر برای مقصودین بالا فهام ظن خاص است چون عدم درک مراد مکلم ناشی از احتمال غفلت شخص است که این احتمال، نزد عقلاء مردود است اما برای غیر مقصودین علاوه بر احتمال غفلت، احتمال اختفای قرینه هم هست و این احتمال قوی است و با هیچ اصلی هم برداشته نمی‌شود، لذا موجب سقوط ظهور کلام برای آنها می‌شود، مخصوصاً در اخبار معصومین (ع) که دواعی زیادی بر اختفای قرائن بوده است و ظن حاصل برای غیر مقصودین از باب ظن مطلق خواهد بود (۱۱)
- ۴- اگر بگوییم عقلاء علماء و اصحاب ائمه (ع) تبعیاً به ظواهر کلام و اصل عدم قرینه عمل می‌کردند، اجماع آنان نفی کننده نظر میرزای قمی (۵) است اما اگر گفته‌ایم که آنها از باب افاده ظن به ظواهر عمل می‌کردند، منافق نظر میرزا نخواهد بود، زیرا همین تفصیل و ظن خاص و ظن مطلق در حق آنها نیز جاری است.

۳

الف - ۱-۲- اشکالات شیخ انصاری (۵) بر نظریه میرزای قمی (۵)

است که ادله حجیت خیر واحد از نظر سندی، خبری را معتبر می‌دانند که مقابلش ظن دیگری نباشد و این به معنای سقوط ظواهر آن خیر نیست، یعنی شهرت با خیر صحیح تنها تراجم سندی دارد و بر همین اساس است که چون سند آیات و اخبار تواتر، قطعی است، شهرت فتواییه هیچگونه تراجمی با آنها ندارد، هر چند که دلالت آنها ظنی (ظاهر) باشد نه نص و نیز اگر شهرت فتوایی که در مقابل خیر صحیح است تنها از نظر اطلاق و عموم با خیر اختلاف داشته باشد اینجا وجود شهرت، بی اثر است» (۸)

۲

- ۴-۱- ظواهر در صورتی که مخاطب ظن به خلاف نداشته باشد، حجیت است (۸) همانطور که در نظریه قبلی بیان گردید. استفاده می‌شود که این نظریه با نظر مشهور مخالفت داشته و محقق خراسانی (۵) نیز هم نظریه قبلی که از شیخ بهائی (۵) نقل گردید و هم این نظریه را نپذیرفته و می‌فرمایند «این دو قول بالوجوه درست نیست، چونکه از نظر عرف و عقلا پذیرفته نیست که مخاطبی با ظاهر کلام مولی مخالفت کند و بهانه‌اش این باشد که برای من ظن فعلی به وفاق حاصل نشد و یا من ظن به خلاف آن داشتم. به همین خاطر از نظر عقلاء حصول ظن نوعی ملاک است نه ظن فعلی شخص» (۹)
- ۲-۱: در صورت حجیت ظواهر قرآن، دامنه آن تا کجا و برای چه کسانی است؟

نظریات:

- ۱-۲-۱- شیخ انصاری (۵): از نظر محقق قمی (۵) ظواهر خطابات تنها نسبت به مقصودین بالا فهام حجیت است. به همین خاطر دیگران حق تمسک به آن را ندارند. البته در کتابهای تألیفی مانند کتب دانشمندان و علمای علوم مختلف، تمامی مردم مقصود بالا فهام هستند که با قرائن، مشخص و مشهود است و عرف آن را می‌پذیرد.

۵- ما براساس ادلّه اشتراک احکام و تکالیف ، تنها در احکام مستفاد از خطابات با مشافهین اشتراک داریم .^(۱۳)

با بررسی مشخص میگردد که نظر صاحب معالم^(۱۴) به نظر میرزای قمی^(۱۵) بسیار نزدیک است .

۳-۱- نظر به مشهور :

در مسئله اول مورد بررسی و مشخص گردید که ظواهر بطور مطلق حجت هستند و تنها در مورد حجیت خیر واحد ، از نظر سند ، خبری را معتبر می دانند که در مقابلش ظن دیگری نباشد و در صورت وجود چنین ظنی تنها تراجم سندی داشته و این بحث مشمول آیات قرآن نمی گردد . زیرا که آنها قطعی السند می باشند .

۴

دلایل اخباریین بر عدم حجیت ظواهر قرآن بطور مطلق

۱-۱- ظواهر قرآن برای عموم مردم حجت نیست .

شیخ محمد کاظم ، آخوند خراسانی^(۱۶) ادلّه اخباریین را با تفصیل و توضیح در قالب ۶ دلیل آورده و به بررسی تفصیلی این دلایل می پردازند^(۱۷) و آنها را به شرح زیر بیان نموده اند .

لازم به ذکر است شیخ انصاری^(۱۸) در فریبالاصول^(۱۹) عمده ادلّه اخباریین را در دو

دلیل خلاصه (دلیل چهارم و پنجم که در زیر می آید) و به آنها جواب داده اند .

الف - ۲- ۱- دلایل

۱- الف : به نظر اخباریین از برخی روایات استفاده می شود که تنها معصومین (علیهم السلام) مخاطبان واقعی قرآن هستند . لذا فهم و معرفت قرآن به آنان اختصاص دارد و این به معنای اختصاص حجیت ظواهر قرآن به ائمه اطهار می باشد .

۲- الف : در قرآن مجید معارف عالیهای وجود دارد که می توان گفت : درک آنها تنها برای راسخان در علم و صاحبان علم الکتاب یعنی حضرات معصومین (علیهم السلام) ممکن میباشد .

۱- دقت در بنای عقلا و علماء و اصحاب ائمه^(۲۰) روشن می سازد که در حجیت ظواهر ، فرق بین مقصودین بالافهام و غیر آنها نبوده است ، سیره مستمره فقها هم در طول تاریخ همین بوده است .

۲- ایشان گفتند : مقصودین بالافهام اعم از حاضرین و غایبین است و حال آنکه برای غایبین قطعاً ، احتمال اختلافی قرینه ، جدی است . به بیان دیگر این تفصیل منبای محکم و روشنی ندارد ، زیرا اگر ملاک تفصیل این است که غیر مقصودین نمی توانند اصل عدم قرینه جاری کنند ، خوب این در مورد غایبین از مقصودین بالافهام هم هست و اگر ملاک ، وجود احتمال اختلافی قرینه است باز هم این احتمال در مورد غایبین نیز هست پس چگونه می گویند ممکن است غایبین از جلسه مخاطب هم مقصود بالافهام باشند .

۳- اخبار متواتری داریم که به ما دستور مراجعه به کتاب و عرضه اخبار بر کتاب داده است . این اخبار قطعاً برای مشافهین حجیت است و به موجب ادلّه اشتراک احکام و تکالیف برای حاضر و غایب ، مفاد آنها برای ما هم حجت است یعنی ما هم موظف به مراجعه به کتاب هستیم و این به معنای عمومیت حجیت ظواهر است .^(۲۱)

۲-۱- نظر صاحب معالم^(۲۲)

۱- خطابات قرآن بصورت حضوری و مشافهی ایراد شده است .

۲- مقصودین بالافهام در خطابات تنها حاضرین هستند پس غایبین نمی توانند مقصود بالافهام باشند .

۳- ظهور خطابات قرآن به عنوان ظن خاص برای مقصودین بالافهام حجت است .

۴- ظهور خطابات قرآن برای ما که احتمال اختلافی قرینه است به عنوان ظن خاص حجت نیست .

حدیث نبوی (ص) « مَنْ قَسَرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ » و همچنین حدیث دیگری که از امام صادق (ع) ظاهراً نقل شده که فرمودند « لَيْسَ شَيْءٌ أَبْعَدَ مِنْ عُقُولِ الرِّجَالِ مِنْ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ »^(۳۱)

م-الف: (وقوع تحریف در قرآن)^(۳۲)

براساس نظریه‌ای که می‌گوید در قرآن تحریف به نقیصه رخ داده به معنای اینکه برخی از آیات قرآن حذف شده ، علم اجمالی به وقوع تحریف در میان برخی از آیات پیدا می‌کنیم و به هر ظاهری که بر می‌خوریم به خاطر وجود احتمال تحریف ، برای ما حجیت نخواهد داشت ، پس نمی‌توان به ظهورات قرآن تمسک کرد .

ب-۱-۲-۱- جواب اصولیین به اخباریین و رد دلایل آنها

۱- ب: پاسخ محقق خراسانی (ره) به دلیل اول: این روایات می‌گوید: آنسا یعرف القرآن من خطوطی به» و منظور از قرآن در اینجا مجموعه آن با همه اسرار و رموزی است که دارد و ما مگر این معنا نیستیم ، اما این روایات نمی‌گویند که حتی یک آیه و ظاهر آن هم توسط دیگران فهمیده نمی‌شود و شاهد آن هم اینست که در قرآن آیاتی مثل نهی از غیبت وجود دارد که مخصوص معصومین (علیهم‌السلام) نیست و دیگر اینکه این روایات در صدد منع و رد رفتاری همچون رفتار ابوحنیفه و قتاده هستند که بدون مراجعه به تفسیر ائمّه (ع) مستقیماً به سراغ قرآن می‌رفتند این در حالی است که فقهای شیعه تا جایی که روایات وجود دارند ، از طریق آنها به سراغ قرآن می‌روند و در صورت فقدان آنها به ظواهر آیات تمسک می‌کنند .

۲- ب: پاسخ محقق خراسانی (ره) به دلیل دوم: بحث در حجیت ظواهر قرآن ، بحث در آیات الاحکام است که مورد فهم عرف مردم نیز هست و نه بحث از آیاتی که در بردارندهٔ رموز و معارف عالیه است تا تفسیرش با معصوم (ع) باشد .

۶

۳- ب: پاسخ محقق خراسانی (ره) به دلیل سوم: مشابه همان مجمل و کلام چند پهلو است ، در این صورت ظواهر آیات که معنای روشنی دارند و چند پهلو نیستند

۳- الف: این دلیل همان دلیل سید صدر (ره) بر عدم جواز عمل به ظواهر قرآن است^(۱۶) که در شرح وافیه به آن اشاره نموده‌اند و آن این است که: همانطور که در آیه ۷۲ سوره آل عمران آمده است ، برخی از آیات قرآن مشابه‌اند و اصطلاح مشابه را چه در مقابل نصّ و صریح بگیریم و چه به معنای دیگر ، این احتمال وجود دارد که ظواهر آیات هم در ردیف مشابهات باشد ، در این صورت تمسک به آنها برای غیر معصومین (ع) ممنوع است و نشانهٔ وجود بیماری در قلب تمسک کننده به ظواهر قرآن است زیرا فرمود « فَمَا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ » و دیگر اینکه مقتضای اصل اولی حرمت عمل به ظن ، حرمت عمل به ظواهر قرآن است و دلیلی هم بر خروج آن از ظن نداریم .

۴- الف: بر فرض که ظواهر قرآن جزء مشابهات نباشند ، ولی چون علم اجمالی به تخصیص و تقیید و مجازیت تعداد زیادی از عمومات ، مطلقات و حقایق قرآن داریم ، از این جهت تمسک به بسیاری از ظواهر که طرف این علم اجمالی هستند ، از باب تعجز علم اجمالی و لزوم رعایت احتیاط ممنوع است ، زیرا در هر یک از آنها احتمال تخصیص و تقیید وجود دارد و طرف علم اجمالی محسوب می‌شود و این مانع از اخذ به ظواهر قرآن است .

شیخ انصاری بعنوان دومین دلیل از دو عمده دلیل اخباریین می‌فرماید .^(۱۷)

۵

۵- الف:

حمل کلام قرآن به ظاهر آن ، نوعی تفسیر محسوب می‌شود و تفسیر به رأی است که براساس مفاد احادیث مورد مذمت شدید و نهی از چنین تفسیری شده است^(۱۸)

شیخ انصاری بعنوان اولین از دو عمده دلیل اخباریین فرموده: ^(۱۹)

اخبار متواتره ناحیه از عمل به ظواهر قرآن از معصومین نقل شده است که از جمله

حدیث نبوی شریف: مَنْ قَسَرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَبْتِئْهُ مَقْعَدٌ مِنَ النَّارِ^(۲۰)

چنین معنایی عرفاً غریب است و ۲- حمل لفظ بر معنای ابتدائی و ظاهری لفظ بدون تفحص در ادله نقلیه و عقلیه که در مورد برداشت از ظاهر از هر دو این موارد خارج است و منظور از حجیت ظواهر قرآن ترجمه و فهم دقیق معنا بعد از فحص در ادله نقلیه و عقلیه است .

۷-

۵-ب: پاسخ محقق خراسانی (۱۶) به دلیل پنجم: حمل کلام قرآن به ظاهر آن تفسیر محسوب نمی‌شود، زیرا تفسیر یک کلام به معنای کشف القناع و برده برداشتن از روی مطلب مجهول و پنهان است و ظاهر یک کلام، آشکار است و چیز پنهانی نیست. همچنین بر فرض که حمل کلام بر ظاهرش، تفسیر به حساب آید، اما منظور از تفسیر به رأی در اینجا، تفسیر قرآن براساس ذوق شخصی و ظنون غیر معتبر، مثل قیاس و استحسان است و این در حالی است که حمل کلام بر ظاهر آن که رفتار مرسوم بین عقلاست براساس ذوق شخصی و ظنون غیر معتبر نمی‌باشد (۱۶) مضافاً اینکه منظور و مفاد اخبار تفسیر به رأی، حمل ظاهر و یا محمل بر یکی از احتمالات موجود در آن بدون وجود قرینه است و نه حمل ظاهر بر ظاهر بر اساس همان شیوه‌ای که در میان عقلا مرسوم است: نکته قابل ذکر اینست که اخباریین در این دلیل حجیت ظهور قرآن را منکر شده‌اند نه وجود ظهور آنرا. (انکار آنها حکمی است نه موضوعی) (۱۷)

شیخ انصاری (۱۶) در پاسخ به این دلیل اخباریین می‌فرمایند (۱۷)

این اخبار ناهیه، عمل به ظواهر قرآن را پس از فحص از مخصص و قرآنین منع نکرده، زیرا عمل به ظواهر در واقع ترجمه قرآن است نه تفسیر آن. مراد این اخبار، تفسیر ظنی و استحصالی است لذا مطلق تفسیر ممنوع نشده است.

اگر عمل به ظواهر قرآن ممنوع باشد باید عمل به ظواهر اخبار هم ممنوع باشد زیرا فرقی بین آندو در ظاهر بودن و ظهور داشتن نیست چرا که در اخبار هم عام و خاص و مطلق و مقید و ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه وجود دارد.

جزء متشابهات قرآن نیستند. همچنین شیخ انصاری (۱۶) در فرایندالاصول (۱۶) اینگونه پاسخ می‌دهد که سیره و اجماع عملی که ظواهر اخبار را از تحت اصل اولی حرمت عمل به ظنون (ظواهر اخبار) خارج ساخته است، ظواهر قرآن را هم از این اصل خارج می‌سازد یعنی آنچه که از تحت اصل اولی خارج شده است مطلق ظهورات است نه فقط ظاهر اخبار. بنابر این مطلق ظهور کلامی که برای افاده و استفاده صادر می‌شود از اصل اولی حرمت عمل به ظن خارج است.

۴-ب: پاسخ محقق خراسانی (۱۶) به دلیل چهارم اخباریین: اولاً علم اجمالی به علم تفصیلی (در مواردی که می‌دانیم تخصیص و تقیید خورده‌اند یا نه) و شک بدوی (در مواردی که نمی‌دانیم آیا تخصیص و تقیید خورده‌اند یا نه) منحل شده و در شک بدوی هم به اصول لفظیه (اصاله‌الظهور، اصاله‌الحقیقه، اصاله‌العموم، اصاله‌الاطلاق و ...) عمل می‌کنیم. لذا در عمل به ظاهر آیات مأمونی بنام علم اجمالی وجود ندارد و ثانیاً شیوه مجتهدین اینست که در منابع روایی جستجو می‌کنند و چنانچه مخصص و یا مقیدی برای عموم و اطلاق آیه شریفه مورد نظرشان نیافتند، به ظاهر آن عمل می‌کنند و این ظاهر با تحقیقی که شده است از حوزه علم اجمالی خارج میگردد و همانطور که بیان کردیم مرحوم شیخ انصاری (۱۶) هم در پاسخ به این دلیل اخباریین فرمودند: «علم اجمالی مورد نظر موجب سقوط ظهورات قرآن نمی‌شود بلکه موجب وجوب فحص از قرینه می‌شود» (۱۶)

شیخ انصاری در رد این دلیل اخباریین می‌فرماید: «والجواب عن الاستدلال بها ...» (۱۵)

۱- اولاً عین این اشکال در اخبار معمولین (۱۶) هم هست پس چگونه شما به ظواهر اخبار عمل می‌کنید؟

۲- ثانیاً علم اجمالی مورد نظر موجب سقوط ظهورات قرآن نمی‌شود، بلکه موجب وجوب فحص از قرینه می‌شود و برای تکمیل جواب می‌فرمایند استفاده از ظواهر قرآن و فهم آن و ترجمه آن تفسیر به رأی هم نمی‌باشد و مصداق تفسیر به رأی هم نیست زیرا معانی تفسیر به رأی اینست که: ۱- حمل کردن لفظ بر خلاف ظاهر و یا بر یکی از چند معنای احتمالی لفظ که

خواهد بود، زیرا در این حالت از قبیل موارد شک در قرینیت موجود است و موجب اجمال می‌باشد. لذا نمی‌توان به هیچیک از دو آیه شریفه‌ای که طرف علم اجمالی هستند، استناد نمود. همچنین شیخ انصاری (ره) هم در باره وقوع تعریف و اثر آن بر ظهورات قرآن آدلای دارند:

- **آدله شیخ انصاری (ره) بر عدم سقوط ظهورات قرآن در فرض تعریف**
 شیخ انصاری (ره) در فراید الاصول^(۲۹۱) می‌فرماید: هیچ تعریفی در قرآن صورت نگرفته است و بر فرض وقوع، موجب سقوط ظهور سایر آیات نیست و ظاهر کتاب حجیت است و برای نظر خود آدلای ذکر فرموده‌اند که به قرار ذیل می‌باشد:

- ۱- علم اجمالی به اختلاف ظهور در اثر تعریف نداریم.
- ۲- بر فرض وجود علم اجمالی، مورد بدلیل کثرت آیات قرآن از موارد شبهه غیر محصوره است که علم اجمالی در آن اعتبار ندارد.
- ۳- اگر بر فرض از قبیل شبهه محصوره باشد چون احتمال این قضیه وجود دارد که تعریف در غیر آیات الاحکام باشد، لذا موجب اخلال در ظهور آیات الاحکام نمی‌شود: بنا براین ظاهر کتاب حجیت است.

ج- ۱-۱- اختلاف در قرائات آیات الاحکام

بحث از اختلاف قرائات آیات بحث مهم و قابل توجهی می‌باشد بخاطر اینکه اگر قراء در قرائت آیات اختلاف داشتند و اختلاف آنان موجب تغییر در معنا شد، موجب تفاوت حکم مورد استفاده از آن می‌شود برای روشن شدن مطلب به مثالی می‌پردازیم. مثلاً کلمه (یَطْهَرْنَ) در آیه ۲۲۲ سوره بقره که براساس قرائت اول که به معنای تمام شدن ایام حیض است، همین که حیض زن قطع شد، می‌تواند با او نزدیکی کرد، ولی بر حسب قرائت دوم که به معنای غسل کردن است، نزدیکی با او قبل از غسل حیض جایز نیست. لذا آیه اجمال پیدا می‌کند و از حجیت ساقط می‌شود، زیرا نمی‌دانیم کدامیک از دو قرائت، قرائت حقیقی و قرآن است و کدام معمول (جعلی) است.

اختیار زیادتری نسبت به اخبار ناهیه داریم که به ما دستور مراجعه به قرآن و عمل به آنرا، داده است.

مرب: پاسخ محقق خراسانی (ره) به دلیل ششم: اولاً بر فرض وقوع تعریف، ممکن است تعریف مذکور در آیات نصّ و یا متشابه و مجمل رخ داده باشد، بنابراین وقوع تعریف در میان ظواهر، قطعی نیست و مورد شک است که در این موارد به شک اعتنا نمی‌شود. ثانیاً بر فرض که وقوع تعریف در میان ظواهر آیات هم رخ داده باشد، از آنجا که خود ظواهر نیز دارای رسته‌های گوناگون عقیدتی، اخلاقی و تاریخی و احکام است، باز وقوع تعریف در ظواهر آیات مربوط به احکام قطعی نیست. لذا به چنین علم اجمالی ترتیب اثر داده نمی‌شود.^(۲۹۱) در اینجا مرحوم آخوند خراسانی (ره) به بیان اشکال و جواب آن پیرامون تعریف قرآن پرداخته و اینگونه بیان داشته‌اند که اگر اشکال شود که به علم اجمالی به وقوع تعریف در اینجا دو طرف دارد، یک طرف آن آیات الاحکام و طرف دیگر آن آیات دیگر است، از این رو چنین علم اجمالی،

۸

همچون سایر موارد آن منجز است و از باب وجوب موافقت قطعیه باید از اخذ به ظواهر آیات الاحکام نیز اجتناب نمود. پاسخ محقق خراسانی (ره): همانطور که در بحث علم اجمالی مطرح شده، هر گاه یکی از دو طرف علم اجمالی مورد ابتلاء نباشد (مانند آیات مربوط به عقاید، اخلاق، تاریخ و ... که مورد ابتلائی مجتهد نیست) آن علم اجمالی در طرف باقیمانده، منجز نبوده و بی اثر است و چون در حجیت و اراده آن توسط خداوند شک داریم اصله‌الظهور جاری می‌کنیم و بدین وسیله مراد خداوند را کشف می‌کنیم، ولی اگر علم اجمالی به حذف قرینه متصله‌ای داشته باشیم که صلاحیت قرینه واقع شدن را داشته است، ولی نمی‌دانیم به آیه مورد نظر در آیات الاحکام اتصال داشته است یا سایر آیات چنین علم اجمالی منجز است و مانع از انعقاد اصله‌الظهور

است ← در اینجا هم جمع دلالی صورت گرفته و ظاهر بر اظهر حمل می‌گردد . یا اینکه (۲) عقیده به تواتر قرائات نداریم که در اینجا هم ۲ حالت دارد . یا الف : دلیلی داریم که به هر قرائتی می‌شود استدلال کرد ← که در اینجا اگر جمع دلالی امکان داشت اعمال می‌گردد و گر نه قواعد تراجم اجرا می‌شود . و یا ب : دلیلی نداریم که می‌توان به هر یک از قرائات استدلال کرد ← در اینجا گروهی عقیده بر اجرای قواعد تراجم دارند و عده‌ای عقیده بر توقف و رجوع به قواعد و اصول دارند . (۳۱) نظر مشهور هم اینست که : هر یک از قرائات شریفه به تواتر از پیامبر (ص) رسیده است و هر کدام سند و دلیل مستقلی است و مورد اعتبار می‌باشند و می‌توان به ظاهر آنها تمسک نمود .

۲- حجیت مطلق ظواهر

۲-۱- نظریات در حجیت مطلق ظواهر

۱۰

الف- ۱-۲- نظر امام خمینی (قدس سره) در باب حجیت ظواهر

در اینکه بنای عقلی بر پیروی از ظهورات در تعیین مراد استعمالی آنهاست ، اشکالی و کلامی نیست . لفظی که از متکلم صادر می‌شود (از این جهت که این کار همچون کارهای دیگر او فعلی از افعال اوست) به دلالت عقیده ، نه وضعیه ، بر اراده آن توسط فاعل و متکلم دلالت دارد و اینکه مباه صدور آن ، اختیار و اراده اوست . همانطور که به دلالت عقیده بر وجود غرض افاده در صدور آن و اینکه متکلم افاده مضمون جمله را (چه خبریه و چه انشائیة) اراده کرده است ، نه فایده دیگری ، دلالت دارد و نیز مفردات کلام او (از این جهت که آنها برای معانی مخصوص به خود وضع شده‌اند) دلالت دارند که متکلم معنی موضوع له آنها را اراده کرده است و از این جهت که کلام او مرکب از الفاظ است و دارای هیأت ترکیبیه است ، دلالت دارد بر اینکه متکلم ، ظاهر و متفاهم عرفی آنرا اراده کرده است ، نه غیر آنرا و نیز بر این دلالت دارد که متکلم (که به اراده استعمالیه خود ظاهر مفردات و هیأت ترکیبیه را اراده

۹

از طرفی هم قرائت قراء به تواتر از رسول اکرم (ص) رسیده است و آنچه براساس روایت جایز است ، جواز قرائت است و نه جواز استدلال و فتوا براساس آن قرائت ، زیرا قرائت آیات ، حتی اگر نسخ هم شده باشند ، جایز و دارای ثواب است ، ولی نمی‌توان براساس آن فتوا داد و حتی با توجه به جواز استدلال به قرائت‌های مختلف هم (بنا بر فرض جواز) دو قرائت متعارض ساقط می‌شوند و در ایضالت مرجحات اعمال نمی‌شود ، زیرا اعمال مرجحات مربوط به خیرین متعارضین است و نه در قرائت متعارض خلأً للشیخ الانصاری (ره) (بنابر نظر محقق خراسانی «ره»)

- نظر شیخ انصاری (ره) در باره صورت قرائت آیات :

از دیدگاه شیخ انصاری (ره) قرائت قرآن و آیات آن دارای صورتی است :

۱- وحدت قرائت در آیه وجود دارد که اکثر آیات قرآن این چنین است و در این مورد استفاده از ظاهر آیات مشکلی ندارد .

۲- اختلاف قرائت در آیه‌ای از آیات وجود دارد که در این صورت هم این اختلاف قرائت

الف : گاهی اختلاف قرائت آن موجب اختلاف در حکم شرعی نمی‌باشد مانند اختلاف در قرائت «ما یک یوم اللّٰتین» و ب : گاهی اختلاف قرائت در آیه موجب اختلاف در حکم شرعی می‌باشد مثل یَطْهَرْنَ و یَطْهَرْنَ در آیه ۲۲۲ بقره که در این مورد نیز یا (۱) عقیده به متواتر بودن قرائت داریم پس گویا دو آیه قرآن با هم تعارض کرده‌اند که باید مقررات تعارض را که در بحث تعادل و تراجم آمده ، اعمال کرد که دارای صورتی خواهد شد ، بدین صورت که الف : یا هر دو قرائت ظاهرند ← که در این صورت قواعد تراجم اعمال می‌شود و یا ب : هر دو قرائت نص می‌باشند ← که در این صورت هم قواعد تراجم اعمال می‌شود و یا ج : یک ظاهر و یک نص است ← که در ایضالت جمع دلالی صورت گرفته و ظاهر بر نص حمل می‌گردد و یا د : یکی ظاهر و یکی اظهر

۲ ثبوت جهت صدورش از متکلم به اینکه شوخی نباشد مثلاً ۳ ثبوت ظهور مفردات کلام و جعل . ۴ حجیت ظهور کلام متکلم و اینکه این ظهور تابع با کشف مرادش باشد . با حصول این شرایط ، اصولیون مطلق ظهور را جزء ظنون قرار داده‌اند بدون نیاز به قریبه‌ای و آن به دلیل بنای عقلاست ، لیکن با دقت نظر در می‌یابیم که ظواهر از قطعیات است به نسبت به مراد استعمالی نه از ظننات ، زیرا سیره در محاورات عرفیه ما را راهنمایی می‌کند به اینکه ظواهر از آمارات قطعیه بر مراد استعمالی است بواسطه شاهد بودن بر مطلب اینکه : دانش آموز استدلال می‌کند به کلام معلم بر مرادش و آنچه توافق و تکلم می‌گردد بین بیع و مشتری از مفاهیمی که بواسطه ظنون توصیف نمی‌گردد و بخاطر اینکه آنچه طبیب به مریض می‌گوید ، عمل می‌کند به کلامش و همچنین آنچه که می‌فهمد آنرا مسائل از جواب مجیبو اعتماد می‌کند بر آن ، پس زمانی که اینگونه است ملاک در محاورات عرفیه مردم در حیات دنیوی ، پس باید ظواهر کتاب و سنت نیز اینگونه باشند پس چرا ظواهر ایندو را ظنی‌اللااله می‌دانند ؟ بنا بر این مطلوب است که ظواهر را قطعیه‌اللااله بدانیم و اینکه دلالت ظواهر با قطع بر مراد استعمالی است نه مراد جعلی ، زیرا موضوع بر عهده کلام نهاده شده و از آنچه که لفظ بالوضع بر آن دلالت دارد کشف می‌گردد که همان مراد استعمالی است و مفروض همین است که ظواهر کفیل اثبات معنایی است پس وجهی برای ظنی‌اللااله قرار دادن آن باقی نمی‌ماند (۳۲) و دلالت قرآن و سنت و همچنین دلالت کلام هر متکلمی بر مرادش از امور قطعیه‌ای است که ظاهر است نه مجمل و محکم است نه متشابه ، که مراد از قطعیت آن ، قطعیه‌اللااله بودن است بر مراد استعمالی . اگر چه تفاوت بین نص و ظاهر وجود دارد و آن ایست که دومی قابل تاویل است زمانی که قریبه‌ای بر آن دلالت داشته باشد ، بخلاف نص که قول تاویل نمی‌کند.

نموده (ظاهر را با اراده جلیه خود کرده است ، یعنی اراده استعمالیه او با اراده جلیه او مطابق است . تمامی این دلالت‌ها عقلماند و بنای عقلا در محاورات و گفتگوهای خود شاهد بر آن است ، به طوری که خروج از آن ، خروج از روش عقلا است و به همین دلالت‌ها در تمامی آن مراحل بر دیگران احتجاج می‌کنند و به ادعای خلاف آن توجه نمی‌کنند . این مطلب واضح است آنچه که محل کلام است این است که آیا حجیت ظهورات ناشی از اصاله‌الحقیقه و یا اصل عدم قریبه و یا اصاله‌الظهور است و یا در هر کدام از آنها یک اصل مستقنی وجود دارد ؟ ظاهراً پس از دقت در روش عقلا در محاورات و نوشته‌هایشان ، احتجاجات آنها نسبت به یکدیگر بر اساس ظهورات موجود در کلام است ، چه در باب حقایق و مجازات باشد و یا در عمومات و اطلاقات ، پس مستند و مدرک آنها بوجود ظهور در همه این موارد است و مراد از آنها این است که بنای عقلا بر اینست که ظاهر کلام متکلم بر او تحمیل و بر علیه او احتجاج شود و این امر در تمامی موارد تحقق دارد و مستند آن نیز اصاله‌العموم و اصاله‌الاطلاق و اصاله‌الحقیقه است . ظاهراً اصل عدم قریبه نیز به اصاله‌الظهور بر می‌گردد و ... خلاصه اینکه : آنچه ملاک است همان ظهور موجود در کلام است ، حتی اگر در قرینیت موجود شک شود (تا وقتی که ظهور کلام مخدوش نشده است) (۳۳)

۱۱

ب-۲- نظر آیت‌الله جعفر سبحانی در باب حجیت ظواهر

از نظر ایشان ظواهر از قطعیات است نسبت به مراد استعمالی نه از ظننات . عقلا اتفاق دارند بر اینکه ظاهر کلام هر متکلمی زمانی که جعلی باشد و شوخی در کار نباشد حجیت است و کاشف از مراد متکلم است و به همین خاطر در محاکم اقرار و اعتراف متکلم اخذ می‌شود وصایای متکلم نافذ است و به نوشته‌ها و کتابهای شخص احتجاج می‌شود البته احتیاج به کلام متکلم متوقف بر اموری است که به آن اشاره می‌کنیم : ۱ ثبوت صدور کلام از متکلم

- (۹) خراسانی - محمد کاظم - ۱۴۲۷ هـ - ق. - کفایه‌الاصول - ج ۲ - قم - مؤسسه‌النشر الاسلامی ص ۲۹۰
- (۱۰) قمی، ابوالقاسم، قوانین‌الاصول، چاپ سنگی ج ۱ ص ۲۹۸ - ۴۰۳ و ج ۲ ص ۱۰۳
- (۱۱) انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی ج ۱ ص ۱۶۰ و ۱۶۱
- (۱۲) انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی ج ۱ ص ۱۶۶-۱۶۳
- (۱۳) بول‌الشهید الثاني - حسن، ۱۴۰۶ هـ - ق. - معالم‌المدین فی‌الاصول - قم - مؤسسه‌النشر الاسلامی - ص ۱۹۳، ۱۹۴
- (۱۴) خراسانی - محمد کاظم، ۱۴۲۷ هـ - ق. - کفایه‌الاصول - مؤسسه‌النشر الاسلامی، ج ۲ صفحات ۲۹۱-۲۹۴
- (۱۵) انصاری - مرتضی - ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی - ج ۱ ص ۱۳۹-۱۴۱
- (۱۶) قمی، صدرالدین، شرح‌الروافیه (مخطوط)، قم، مکتبه آیة‌الله‌المعینی، قم ۲۶۵۶ - صفحات ۱۴۰-۱۴۶
- (۱۷) انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول، جلد ۱، قم، مجمع‌الفکر الاسلامی، صفحه ۱۳۹-۱۴۱
- (۱۸) خراسانی - محمد کاظم، ۱۴۲۷ هـ - ق. - کفایه‌الاصول - مؤسسه‌النشر الاسلامی، ج ۲ صفحات ۲۹۱-۲۹۴
- (۱۹) انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول، جلد ۱، قم، مجمع‌الفکر الاسلامی، صفحه ۱۳۹-۱۴۱
- (۲۰) آبی جمهور الأحسانی، ۱۴۰۳ هـ - ق. - عوالی‌اللاهی، جلد ۴، قم، مطبعه سیدالشهباء، صفحه ۱۰۴، حدیث ۱۵۴
- (۲۱) ابی‌النظر السمرقندی، تفسیر‌العیاشی، جلد ۱، تهران، مکتبه‌العلمیه‌الاسلامیه، صفحه ۱۲، حدیث ۸
- (۲۲) قلی‌پور گیلانی، مسلم، ۱۳۸۶ ش، تدوین نموداری کفایه‌الاصول جلد ۲، قم، نشر عروج - صفحه ۸۳
- (۲۳) انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول، جلد ۱، قم، مجمع‌الفکر الاسلامی، صفحات ۱۵۱-۱۵۴

۳- نتیجه

طبق نظر اغلب علماء اصول از متقدمین و متأخرین و طبق نظر مشهور، ظواهر کلام هر متکلمی، چه در کتاب و سنت باشد یا در کتب قانون و چه در نوشته‌ها یا گفتار همه حجیت دارند و به عنوان یک اماره و ظنّ معتبر قابل استناد است و حتی بر طبق اعتقاد برخی، از جمله آیت‌الله سبحانی، ظواهر در دایره موارد قطعی و قطعیات است و احتیاج به اثبات حجیتش بوسیله دلیل قطعی دیگری ندارد. زیرا حجیت آن در اینصورت ذاتی خواهد بود و نیازی به تمسک به سیره عقلا نخواهیم داشت.

پی‌نوشت‌های متن و منابع آن

- (۱) - قرآن کریم اسراء ۱۱
- (۲) - انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول، جلد ۱، قم، مجمع‌الفکر الاسلامی - ص ۱۳۷
- (۳) - مظفر - محمدرضا - ۱۳۸۱ هـ - ش. - اصول‌الفقه، قم، دار‌التفسیر، جلد ۲، ص ۱۲۰
- (۴) خراسانی، محمد کاظم، ۱۴۲۷ هـ - ق. - کفایه‌الاصول، جلد ۲، قم، مؤسسه‌النشر الاسلامی - ص ۲۹۰
- (۵) - انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی - جلد ۱ ص ۱۶۹ و ۱۷۰
- (۶) - انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی - جلد ۱ ص ۱۳۷
- (۷) - انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی - جلد ۱ ص ۱۶۹ و ۱۷۰
- (۸) - انصاری، مرتضی، ۱۴۲۵ هـ - ق. - فریاد‌الاصول - قم - مجمع‌الفکر الاسلامی - جلد ۱ ص ۱۷۰

الدكتور محمد علي حيدري

عضو الهيئة العلمية في الجامعة الإسلامية الحرّة بنجف آياد

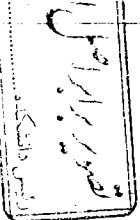
حجّة الطواهر

ابدى بالحمد لله الذي ترحّب بى آدم ، « ولقد كرّمنا بى آدم... » وشرّفهم بالعلم والبصرة و
انزل القرآن لهدايتهم.

قد بدأت مقدمة هذه المقالة بالبحث حول موضوع «الأمارات» و هى إحدى طرق
استكشاف الحقيقة وتتمثل لآليات الدعوى فى المواضيع القانونية، وخصّصت نعم المقالة
بإحدى الإمارات التى تسمى اصطلاحاً بحجّة الطواهر.

لقد تطرقت المقالة فى البداية الى سؤالين : ١- هل الطواهر حجّة ٢- وبتقديرها حجّة،
لمن هى حجّة ؟ وبحثت فى موضوع حجّة طواهر القرآن وبيان آراء الأصوليين (و خاصة
الرأى المشهور الذى هو حق و اقرب من الحقيقة) و آتت بأدلة الموافقين والمعارضين.
و فى القسم الثانى حققت و تقدت الحجّة المطلقة للطواهر من محادثات الناس اليومية، كلام
اطراف النزاع فى المحكمة، الأطراف فى المعاملات ، الاحتجاج على المؤلفين ، مع ما جاء فى
الكتب و المقالات، و بخاصة طرحت رأى مساحة الامام الخمينى «ره» و رأى مساحة آية الله
السيحانى و هما عالمان من المعاصرين؛ و استنتجت المقالة فى الختام أن الطواهر على
الاطلاق (و ان كانت مفيدة للنظن الفعلى المقصودين بالفهام و غير هم ام لا) حجّة، و من
الاساس لا بد ان لا تحسب الطواهر جزءاً من الأمارات الظنية ليجنّ الحاجة الى البرهان
للحجّة، بل الطواهر جزء من الأدلة القطعية و حجيتها ذاتية و لا حاجة الى الایبات.

الكلمات الرئيسية : القرآن، الانفاظ، الظن، الأمارات، الطواهر، الحجّة.

- (٢٤) انصارى، مرتضى، ١٢٥٠ هـ، ق، فرنا الاصول، جلد ١، قم، مجمع الفكر الاسلامى، صفحات ١٦٢ و ١٦٤
- (٢٥) بحل الشیخ الشافعى، حسن، ١٤٠٦ هـ، ق، معالم السدين فى الاصول، قم، مؤسسة النشر الاسلامى، صفحات ١٩٣ و ١٩٤
- (٢٦) انصارى، مرتضى، ١٢٢٥ هـ، ق، فرنا الاصول، جلد ١، قم، مجمع الفكر الاسلامى، صفحات ١٦٩ و ١٧٠
- (٢٧) مظفر، محمدرضا، ١٣٨١ ش، اصول الفقہ ج ٢، صفحه ١٢٠ - شيرازى، على، ١٣٧٩ ش، تحرير الاصول الفقہ، صفحه ٢٤٨
- (٢٨) قلى پور گيلاني، مسلم، ١٣٨٦ ش، تدوين نمودارى كتابه الاصول جلد ٢، قم، نشر عروج - صفحه ٨٣
- (٢٩) انصارى، مرتضى، ١٢٢٥ هـ، ق، فرنا الاصول، جلد ١، قم، مجمع الفكر الاسلامى، صفحه ١٥٨
- (٣٠) خراسانى، محمد كاظم، ١٢٢٧ هـ، ق، كتاب الاصول، جلد ٢، قم، مؤسسة النشر الاسلامى - صفحات ٢٩٥ و ٢٩٦
- (٣١) انصارى، مرتضى، ١٢٢٥ هـ، ق، فرنا الاصول، جلد ١، قم، مجمع الفكر الاسلامى، صفحات ١٥٧ و ١٥٨
- (٣٢) خمينى، روح الله، ١٣٨٦ ش، اوزار الایمان، جلد ١، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خمينى (ع) صفحه ٢٣٩
- (٣٣) سيجالى، جعفر، ١٢٢٢ هـ، ق، الموجز فى اصول الفقہ، قم، مؤسسه امام صادق (ع) - صفحات ١٥٤ - ١٥٩

